

УДК 364.4-053

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ЯКІ ПОЗБАВЛЕНІ
БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС**

Школяр Лілія, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри філософії, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

ORCID: 0000-0001-8087-7125

E-mail: zatdbk1@ukr.net

Кобзар Тетяна, магістрка кафедри філософії спеціальності 231 Соціальна робота, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

E-mail: 2207252@gmail.com

У статті аналізуються проблеми соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від релігійних ініціатив до сучасних державних програм. Розглядаються міжнародні документи, такі як Декларація прав дитини та Конвенція ООН про права дитини, які вплинули на сучасні підходи. Окрема увага приділена розвитку системи соціального захисту в Україні та перспективам її подальшого розвитку.

Ключові слова: соціальний захист, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, історія соціального захисту, Україна, права дитини, соціальні послуги.

**SOCIAL PROTECTION OF ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF
PARENTAL CARE: HISTORICAL EXCURSION**

Shkoliar Liliia, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ORCID: 0000-0001-8087-7125

E-mail: zatdbk1@ukr.net

Kobzar Tetiana, Master of the Department of Philosophy, specialty 231 Social Work, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

E-mail: 2207252@gmail.com

This article explores the challenges of social protection for orphans and children deprived of parental care, one of the most vulnerable populations requiring special support. It provides a historical overview of the evolution of social protection systems, from early religious and charitable initiatives to the modern state policies that exist today. The analysis includes a focus on the role of international documents, such as the Declaration of the Rights of the Child and the UN Convention on the Rights of the Child, which have greatly influenced global and national approaches to safeguarding children's rights. Additionally, the article examines the development of Ukraine's social protection system for orphans, addressing its current issues, such as financing, staffing, and reintegrating children after they reach adulthood. The authors emphasize the importance of

continued reforms and collaboration between the state, civil society, and international organizations to improve the welfare of orphans and children deprived of parental care.

Keywords: *social protection, orphans, children deprived of parental care, international standards, history of social protection, Ukraine, state policy, children's rights, social services, family-based care, reintegration programs.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, завжди були однією з найуразливіших категорій населення, яка потребує особливого захисту та підтримки. Відсутність батьківського піклування створює численні ризики для їхнього розвитку, соціалізації та майбутнього життя. Протягом історії суспільство намагалося знайти способи допомогти таким дітям, починаючи з релігійних і благодійних ініціатив і завершуючи сучасними програмами державної підтримки. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залишається одним з ключових викликів для сучасної державної політики. Це питання особливо актуальне в контексті соціальних та економічних трансформацій, що відбуваються в Україні, її прагненні органічно влитися в європейський простір, де соціальний захист є основою розбудови соціальної організації суспільства. Основна проблема полягає у створенні системи підтримки, яка могла б забезпечити всебічний захист інтересів дитини, залишеної без батьківського піклування. Це включає підтримку в галузях освіти, охорони здоров'я та соціальної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціального захисту дітей-сиріт займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Наприклад, соціально-правовими проблемами дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, займалися С. Синчук, В. Бурак, В. Галаганов; О. Палій, Е. Лібанова зосередили увагу на аспекті соціального забезпечення таких дітей; правовий захист досліджували О. Безпалько, А. Капська, Т. Семигіна, І. Зверева, І. Горобець, О. Лісовець. Т. Бондаренко розглянула сучасні тенденції захисту дітей-сиріт в Україні, а О. Сідлецька дослідила історію соціального захисту дітей у Європі.

Міжнародні науковці та практики (S. Gabel, D. Shamrova, J. Lampe, S. Roche, P. O'Leary та інші) здебільше зосереджувались на механізмах втілення політики соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на місцях.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз світового історичного розвитку системи соціального захисту та його вплив на становлення політики соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У зарубіжній історіографії склалися «два основних підходи до періодизації історії соціально-правового захисту: 1) розгляд історії соціального захисту з позиції генезису професії; 2) осмислення історії соціального захисту з позиції генезису суспільної практики як форми соціальної активності» [3, с. 19]. Перший підхід розглядає генезис професії соціального працівника та системи соціального захисту як відповідь на суспільні виклики, пов'язані з нерівністю, бідністю та вразливістю різних груп населення. Особливість другого підходу полягає в тому, що дослідники вибирають більш широкий контекст осмислення соціального захисту – різні історичні періоди. У цьому відношенні виокремилася два напрями. Представниками першого (Дж. Лейбі, Дж. Хендел, В. Треттнер) генезис професійної соціального захисту осмислювався в контексті становлення історичних моделей соціального забезпечення. Ці вчені виокремили два періоди: період соціального забезпечення (XXIV ст. до н.е. – XIX ст.) та період професійної

соціальної роботи (XIX – XX ст.). Другий напрям у дослідженнях генезису професійної соціальної роботи передбачає вивчення історичного процесу соціальної опіки як дорослих, так і дітей (Д. Шиллінг): бідність і опіка про бідних у Середньовіччі (XII-XIII ст.), бідність і опіка про бідних до початку Нового часу (XIV – XVIII ст.), бідність і опіка про бідних у період індустріалізації (XVIII- XIX ст.), бідність і благодійна опіка (1900–1945 рр.), бідність і допомога в соціальній роботі (з 1945 року і до тепер» [9].

Загалом до періодизації застосовуються різні підходи: «підхід з позицій заходів держави з регламентації інститутів суспільної опіки; еволюційний підхід на основі зміни ролі держави у справі суспільної опіки; мультикультурний підхід на основі змін світових інститутів допомоги» [9]. Історична ретроспектива появи та подальшого розвитку системи соціального захисту дітей-сиріт якнайкраще розкривається в поетапному розвитку людства та кожної держави зокрема. Так, одні країни поступово вибудовували і розвивали соціальну політику, дехто проходив більш короткий шлях, беручи за приклад вже сформовану систему соціального захисту інших країн, моделюючи та підлаштовуючи її під власні вимоги і можливості. Загальна картина представляє собою складний і багатогранний процес, який відображає соціальні, економічні та політичні зміни у світі на різних етапах розвитку суспільства. Ключовими етапами розвитку цієї системи за періодизацією Д. Шиллінг [1] є:

1. Давні часи та Середньовіччя

У давні часи та Середньовіччі соціальний захист дітей-сиріт базувався переважно на сімейних зв'язках та релігійних переконаннях. Відсутність централізованої державної підтримки змушувала суспільства знаходити альтернативні способи допомоги дітям, які залишилися без батьківської опіки.

В стародавніх цивілізаціях, таких як Рим та Греція, система усиновлення була основним способом забезпечення соціальної підтримки для дітей-сиріт [2]. Усиновлення практикувалося переважно в тих випадках, коли дитина могла принести користь родині, наприклад, ставши спадкоємцем або виконавцем сімейних обов'язків. Слід зазначити, що таке усиновлення частіше мало на меті збереження соціального статусу та майна родини, ніж забезпечення благополуччя дитини. У більшості випадків це стосувалося хлопчиків, які могли продовжити рід або стати повноправними громадянами суспільства.

У Середньовіччі, коли вплив церкви зростав, релігійні інституції взяли на себе основну роль у захисті дітей-сиріт. Монастирі та церковні громади створювали притулки для дітей, які залишилися без батьківського піклування. Ці притулки часто ставали єдиним місцем, де діти-сироти могли отримати дах над головою, їжу, освіту та релігійне виховання.

Монастирі та церковні установи також організовували опіку над покинутими дітьми, зокрема немовлятами, яких батьки не могли утримувати. Вони розробляли системи «знайдених дітей», де матері могли анонімно залишити дитину, яку монахи брали на виховання. Ці діти виховувалися в рамках релігійних традицій і часто ставали членами монастирських громад або знаходили своє місце в суспільстві завдяки церковній опіці.

Церква не тільки надавала фізичний притулок [2], але й формувала моральні та етичні основи виховання, що сприяло соціалізації сиріт та їхньому інтегруванню в суспільство. Це було важливим кроком на шляху до створення системи соціального захисту, яка в подальшому розвивалася і вдосконалювалася.

2. Новий час

У Новий час, із розвитком міст, економіки та суспільних структур у Європі, підхід до соціального захисту дітей-сиріт почав змінюватися. Відбувся перехід від релігійної

опіки до більш організованих та інституціоналізованих форм допомоги, що стало основою для виникнення перших громадських притулків, які згодом трансформувалися у сучасні дитячі будинки.

Зростання міського населення в Європі в період Нового часу призвело до появи великої кількості дітей-сиріт та покинутих дітей, які залишалися без батьківської опіки через високий рівень смертності, війни, епідемії та зростаючу бідність. Це викликало необхідність створення нових форм підтримки таких дітей, що поступово перейшло від виключно церковної опіки до державної та громадської [1].

У XVI столітті в багатьох європейських країнах, зокрема в Англії, почали створюватися перші громадські притулки, відомі як «працюючі дома» (workhouses). Ці заклади стали відповіддю на виклики урбанізації та зростання кількості бідних людей, які потребували допомоги. Основна мета таких закладів полягала не тільки в наданні даху над головою, а й у залученні дітей та інших соціально незахищених категорій населення до праці. Діти-сироти, потрапивши до «працюючих домів», повинні були виконувати певну роботу в обмін на їжу та притулок.

В Англії «працюючі дома» стали першою спробою держави організувати централізовану систему соціального захисту. Вони виникли у відповідь на соціальну кризу, спричинену значним збільшенням числа бідних людей, зокрема дітей, які залишилися без батьків. У цих закладах сиріт та інших бездомних навчали базовим навичкам та ремеслам, які могли допомогти їм вижити в дорослому житті. Проте умови в таких домах були далекими від ідеальних. Часто діти змушені були працювати в тяжких умовах, без належного харчування та догляду. Це викликало критику з боку громадськості та реформаторів, що вимагали покращення умов проживання та праці.

Критика та зростання гуманітарних ідей у XVIII столітті призвели до поступових змін у підході до допомоги дітям-сиротам. Уряди європейських країн почали переглядати існуючі системи догляду за дітьми, ідеї про те, що такі діти потребують не лише фізичного захисту, а й емоційної підтримки, освіти та морального виховання, почали набувати популярності. Це стало першим кроком до створення спеціалізованих дитячих будинків, які мали забезпечити більш комплексний підхід до догляду за дітьми.

Таким чином, Новий час став важливим періодом у розвитку системи соціального захисту дітей-сиріт. Перехід від церковної опіки до державних та громадських форм підтримки заклав основу для сучасних моделей соціальної допомоги, які продовжували вдосконалюватися в наступні століття.

3. XIX століття

XIX століття стало важливим періодом в історії розвитку інституційного захисту дітей-сиріт. Під впливом індустріальної революції, що принесла значні соціальні зміни, та зростанням урбанізації, уряди багатьох країн Європи і Північної Америки усвідомили необхідність створення більш організованих та ефективних систем соціальної підтримки для найбільш вразливих категорій населення, зокрема дітей-сиріт [7].

Індустріальна революція призвела до швидкого зростання міст і масової міграції людей із сільських місцевостей до міських центрів у пошуках роботи. Це спричинило значне збільшення кількості безпритульних дітей, багато з яких ставали сиротами через високу смертність серед дорослого населення, погані умови праці, хвороби та нещасні випадки на виробництві. Без батьківського нагляду ці діти часто опинялися на вулиці, де їхнє життя було під загрозою через голод, хвороби та злочинність.

У відповідь на ці виклики в XIX столітті уряди різних країн почали активно створювати спеціалізовані дитячі будинки та інтернати, призначені для догляду за

дітьми-сиротами. Ці заклади мали на меті не тільки забезпечення базових потреб дітей, таких як їжа, одяг і притулок, але й надання освіти та морального виховання.

Одним із перших таких закладів був Фонд для сиріт Фаундлінг Госпітал у Лондоні, заснований ще в XVIII столітті, але який набув значного розширення в XIX столітті. Подібні установи почали з'являтися й у інших країнах Європи та Північної Америки. Дитячі будинки, як правило, були великими установами, де діти жили в колективних умовах, часто із суворим режимом. Вони отримували базову освіту, навички праці та ремесел, що повинно було підготувати їх до дорослого життя та працевлаштування.

У XIX столітті зросла роль держави у забезпеченні соціального захисту дітей-сиріт. Якщо раніше церква та благодійні організації були основними постачальниками допомоги, то тепер держава почала брати на себе все більшу відповідальність за організацію та фінансування дитячих будинків. Це було зумовлено не лише гуманітарними міркуваннями, але й прагненням держави контролювати ситуацію в містах та зменшити рівень злочинності серед підлітків.

Поряд з державними закладами активно діяли й благодійні організації. Вони створювали спеціалізовані сирітські будинки та школи для дітей, часто з акцентом на релігійне виховання. Наприклад, в Англії працювали такі відомі благодійники, як Джордж Мюллер, який заснував кілька великих сирітських притулків у Брістолі.

Попри значні зусилля, умови в багатьох дитячих будинках залишалися далекими від ідеальних. Діти часто стикалися з жорсткою дисципліною, недостатньою кількістю харчування, холодом та відсутністю індивідуальної уваги. Такий підхід викликав критику з боку суспільства та реформаторів, що призвело до поступових змін у кінці XIX століття. Стало зрозуміло, що діти потребують не лише фізичного догляду, але й емоційної підтримки та любові.

Кінець XIX століття відзначився початком реформ у сфері соціального захисту дітей-сиріт. Уряди країн почали розробляти законодавчі акти, що регулювали діяльність дитячих будинків, забезпечували кращі умови для дітей і вводили нагляд за їхнім вихованням та освітою. Почали з'являтися ідеї про необхідність виховання дітей у сімейному середовищі, що згодом призвело до розвитку системи патронатних родин та усиновлення.

Таким чином, XIX століття стало важливим етапом у становленні інституційного захисту дітей-сиріт. Поступово закладалися основи сучасних систем соціальної допомоги, які враховували не лише фізичні потреби дітей, але й їхні емоційні, освітні та соціальні потреби.

4. XX століття

XX століття стало переломним у розвитку соціального захисту дітей-сиріт, оскільки суспільні та політичні події цього періоду значно вплинули на підходи до вирішення проблем сирітства та їхньої інтеграції в суспільство. Дві світові війни, економічні кризи та соціальні зміни призвели до значного зростання кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування, що змусило уряди та міжнародні організації переглянути і вдосконалити існуючі системи захисту.

Перша світова війна призвела до масового сирітства в Європі. Багато дітей втратили батьків на фронті, в результаті чого постало питання про необхідність забезпечення їхнього виживання та розвитку. Уряди європейських країн були змушені реагувати на цей виклик, створюючи державні програми допомоги сиротам. Ці програми включали надання притулку, харчування, освіти та медичної допомоги.

Одночасно з цим, під час і після війни почали з'являтися міжнародні ініціативи, спрямовані на захист дітей-сиріт. Ліга Націй, заснована в 1920 році, стала першою

міжнародною організацією, яка почала активно займатися питаннями захисту дітей. В 1924 році Ліга Націй ухвалила Женевську декларацію прав дитини [11], яка проголосила право дітей на захист, освіту, медичну допомогу та розвиток.

Друга світова війна спричинила ще більш масштабну кризу сирітства. Зруйновані міста, масові втрати серед цивільного населення, переселення та голод залишили мільйони дітей без батьків. Реакція урядів та міжнародної спільноти на цю трагедію стала більш систематизованою і організованою.

Після завершення Другої світової війни створюються міжнародні організації, які займаються питаннями захисту прав дітей на глобальному рівні. В 1946 році була створена Дитяча організація ООН (ЮНІСЕФ), яка зосередилася на допомозі дітям, що постраждали від війни, а також на довгострокових програмах підтримки дітей-сиріт.

Значним досягненням у сфері захисту дітей стало прийняття «Декларації прав дитини» в 1959 році [6]. Цей документ, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН, став першою спробою закріпити на міжнародному рівні основні права дитини. Декларація [6] визнавала, що кожна дитина має право на захист, освіту, медичну допомогу та розвиток, і поклала відповідальність за це на держави.

Наступним важливим кроком стало прийняття «Конвенції про права дитини» в 1989 році [12]. Ця конвенція стала юридично зобов'язуючим документом для країн, що її ратифікували, і визначила основні права дітей, включаючи право на життя, ім'я, громадянство, освіту, охорону здоров'я, захист від експлуатації та насильства. Конвенція [12] також підкреслила необхідність забезпечення найкращих інтересів дитини у всіх рішеннях, що стосуються дітей.

Прийняття міжнародних документів вплинуло на розвиток національних систем захисту дітей-сиріт у багатьох країнах світу. Держави почали створювати більш комплексні та ефективні системи підтримки, які включали не тільки інституційний догляд у дитячих будинках, але й розвиток альтернативних форм виховання, таких як усиновлення, патронатні сім'ї та прийомні родини.

Особлива увага стала приділятися реінтеграції дітей у сімейне середовище, оскільки дослідження показали, що діти, виховані в родині, мають кращі соціальні, психологічні та емоційні результати порівняно з тими, хто виріс у закладах інтернатного типу.

Таким чином, ХХ століття стало періодом значних змін у сфері соціального захисту дітей-сиріт. Міжнародне співтовариство та національні уряди почали приділяти більше уваги правам дітей та забезпеченню їхнього благополуччя, що призвело до створення сучасних систем захисту, орієнтованих на потреби дитини та її найкращі інтереси.

5. Сучасний стан та виклики

У сучасному світі системи соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, значно еволюціонували порівняно з минулими століттями. В більшості країн акцент робиться на забезпеченні права дитини на життя в родині, що включає підтримку біологічних сімей, якщо це можливо, і розвиток альтернативних форм виховання, таких як прийомні сім'ї, патронатне виховання та усиновлення [1].

Одним із ключових напрямків сучасної соціальної політики щодо дітей-сиріт є створення умов для їхнього життя в сімейному середовищі [7]. Це сприяє нормальному психоемоційному розвитку дитини та її інтеграції в суспільство. У багатьох країнах активно розвиваються системи прийомних сімей, де діти-сироти отримують можливість жити в умовах, максимально наближених до сімейних. Також впроваджуються програми патронатного виховання, де підготовлені фахівці тимчасово беруть на себе виховання

дітей, поки їхня біологічна родина не зможе знову взяти на себе відповідальність або не буде знайдена постійна прийомна сім'я.

Програми усиновлення залишаються важливим елементом соціального захисту дітей-сиріт, особливо в країнах, де державні інституції активно підтримують і стимулюють цей процес. Усиновлення надає дітям можливість знайти постійну сім'ю, що є оптимальним варіантом для їхнього розвитку.

6. Становлення системи соціального захисту дітей-сиріт в Україні за роки незалежності

З моменту здобуття незалежності у 1991 році, Україна почала розбудовувати власну систему соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, враховуючи міжнародні стандарти та досвід інших країн [1]. За цей час відбулися значні зміни у правовій базі та практичних підходах до соціального захисту, спрямовані на забезпечення прав та інтересів дітей.

На початку 1990-х років Україна успадкувала радянську систему соціального захисту, яка базувалася на інституційному догляді за дітьми-сиротами в інтернатних закладах [10]. В цей період основним завданням було адаптувати стару систему до нових умов незалежної держави. Перші кроки щодо розвитку законодавчої бази включали ухвалення Конституції України (1996), яка закріпила основні права дітей, включаючи право на захист і допомогу від держави, а також Сімейного кодексу України, який встановив основи сімейного виховання та відповідальності за дітей.

Важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про охорону дитинства» в 2001 році, який заклав основу для розвитку системи захисту прав дитини в Україні. Цей закон передбачив, зокрема, створення умов для сімейного виховання дітей-сиріт, а також впровадження альтернативних форм догляду за дітьми, таких як патронат та прийомні сім'ї [7].

Реформи 2000–2010 років. У цей період відбулося значне вдосконалення правової бази у сфері соціального захисту дітей. У 2004 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини [12], що стало важливим кроком у інтеграції міжнародних стандартів у національне законодавство. Це сприяло активізації зусиль щодо забезпечення прав дитини та розробки програм соціального захисту дітей-сиріт.

Зокрема, у 2005 році було ухвалено Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», який впровадив систему сімейних форм виховання, таких як прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Також розпочалися активні заходи щодо деінституціоналізації – поступового зменшення кількості інтернатних закладів і переведення дітей до сімейних форм виховання.

Паралельно, Кабінет Міністрів України ухвалив низку важливих постанов. У 2005 році була прийнята постанова № 823 «Про затвердження Порядку надання одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку», що забезпечила фінансову підтримку таким дітям. А постанова № 866 від 2008 року «Про затвердження Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» посилила регулювання процедур, пов'язаних з опікою та захистом прав дітей.

Сучасний етап (2010-ті роки – дотепер). У 2011 році було затверджено Національну стратегію реформування системи інтернатних закладів на 2010–2025 роки [19]. Ця стратегія ставила за мету зменшення кількості інтернатних закладів і розвиток альтернативних форм догляду, таких як патронат, прийомні сім'ї та усиновлення.

Законодавство також продовжувало розвиватися, і важливими нововведеннями стали законодавчі акти, що стимулювали розвиток системи патронатних сімей. Наприклад, у 2016 році було прийнято Закон України «Про соціальні послуги», який визначив патронат над дітьми як одну з форм соціального захисту, націлену на тимчасовий догляд за дитиною до вирішення її правового статусу. Важливою також була постанова Кабінету Міністрів України від 1994 року № 226, яка спрямована на поліпшення виховання, навчання та соціального захисту дітей-сиріт.

Для забезпечення оперативного управління даними про дітей-сиріт та сім'ї, які можуть їх усиновити, у 2015 році Міністерством соціальної політики України був ухвалений наказ № 1256 «Про ведення банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів».

У 2017 році була прийнята Концепція реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на період до 2026 року [9], яка продовжує процес деінституціоналізації, розвитку інклюзивної освіти та посилення ролі громад і сімей у вихованні дітей-сиріт.

Бурхливі події останніх років відобразилися і на Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Так, суттєво зросла підтримка держави у процесах навчання та виховання таких дітей: уточнено перелік осіб, які мають право на соціальні стипендії, введено інститут наставництва. Відбулося розширення соціальних (денний догляд, соціальна реабілітація тощо), медичних, реабілітаційних та інших послуг відповідно до законодавства, подовжено строк перебування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у батьків-вихователів при отриманні дітьми освіти в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти до дати закінчення навчальних установ, а дітей з інвалідністю до досягнення 23-річного віку. Крім того, разом з прийняттям Закону України «Про правовий режим воєнного стану», у тексті основного закону з'явилися пункти щодо категорії дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які є внутрішньо переміщеними особами, щодо їх постановки на соціальний квартирний облік, розширено саме визначення поняття «діти, позбавлені батьківського піклування» за рахунок «діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях», розширено перелік дітей, яким надається статус дитини, позбавленої батьківського піклування, тощо [17].

Отже, кожен історичний етап розвитку суспільства вносить свої корективи в систему соціального захисту, відображаючи зміни в економічних умовах, політичних поглядах та соціальних потребах громадян. Еволюція цих систем спрямована на пошук оптимальних шляхів підтримки вразливих груп населення та забезпечення соціальної справедливості. Від традиційної благодійності до сучасних державних програм – система соціального захисту постійно адаптується до нових викликів, залишаючись важливим інструментом забезпечення добробуту та соціальної стабільності в суспільстві.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Узагальнюючи, можна сказати, що система соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, пройшла довгий і складний шлях розвитку, починаючи з релігійних і благодійних ініціатив у давнину до сучасних державних

програм, що базуються на міжнародних стандартах. У ХХ столітті міжнародне співтовариство зробило значні кроки для захисту прав дитини, закріпивши їх у ключових документах, таких як Декларація прав дитини та Конвенція про права дитини. ХХІ століття фокусується значною мірою на індивідуальному підході до дитини, сімейних формах виховання та соціальній адаптації і інтеграції.

Україна, здобувши незалежність, активно розбудовувала власну систему соціального захисту, орієнтуючись на збереження родинного середовища для дітей-сиріт і розвиток альтернативних форм виховання, таких як прийомні сім'ї та патронат. Проте система все ще стикається з низкою викликів, включаючи фінансування, підготовку фахівців та реінтеграцію дітей після досягнення повноліття.

Для подальшого успішного розвитку системи соціального захисту необхідно продовжувати реформи, забезпечувати належний рівень фінансування та підготовки спеціалістів, а також розвивати співпрацю між державою, громадськими організаціями та міжнародною спільнотою. Тільки через комплексний підхід можна досягти стійких результатів і забезпечити дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, належний рівень життя, освіти та соціальної інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Т. Соціальний захист дітей-сиріт: історичний аспект та сучасні тенденції. Київ: Освіта, 2020. 245 с.
2. Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 1. С. 59–64.
3. Габел С. Соціальний захист і діти в країнах, що розвиваються. Дослідження дітей та молодіжних послуг. Сполучені Штати. 2012. Т. 34, № 3, березень 2012, с. 537–545.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 10.10.2024).
6. Сідлецька О. Історія соціального захисту дітей у Європі. Львів: ЛНУ, 2018. 320 с.
7. Сімкіна О. В. Основні засади та історичні етапи становлення й розвитку соціального забезпечення (на прикладах країн Європи та України) [Електронний ресурс]. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/3/22.pdf>. Дата звернення: 16.07.2024.
8. Самрова Д., Лампе Ж. Розуміння патернів матеріальної депривації дітей у п'яти регіонах світу: перспектива прав дитини. Дослідження дітей та молодіжних послуг. 2020. Т. 108, січень 2020, 104595.
9. Тихолоз В. В. Історія соціальної роботи: навч.-метод. посібник для студентів спец. «Соціальна робота». Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2014. 407 с.
10. Шевченко А. Декларація прав дитини та її вплив на міжнародне законодавство. Харків: Право, 2021. 200 с.
11. Декларація прав дитини: Прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року [Електронний ресурс]. Офіційний сайт ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text. Дата звернення: 16.07.2024.
12. Конвенція про права дитини: Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. Офіційний сайт ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. Дата звернення: 10.09.2024.
13. Про ведення банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів: Наказ Міністерства соціальної політики України від 28 грудня 2015 р. № 1256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-16> (дата звернення: 10.10.2024).

14. Про оздоровлення, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 р. № 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-94-п> (дата звернення: 10.10.2024).
15. Про затвердження Порядку надання одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2005 р. № 823. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2005-п> (дата звернення: 10.10.2024).
16. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 10.10.2024).
17. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення: 10.10.2024).
18. Про затвердження Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п> (дата звернення: 10.10.2024).
19. Стан реалізації державної політики щодо захисту прав дитини. Підсумки діяльності Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини за 2020 рік (короткий виклад). Перспективи на найближчий період (2027 рік) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text>. Дата звернення: 16.07.2024.

REFERENCES

1. Bondarenko T. *Sotsialnyi zakhyst ditei-syrit: istorychnyi aspekt ta suchasni tendentsii*. Kyiv: Osvita, 2020. 245 s.
2. Burlaka O. *Zarubizhnyi dosvid sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, i mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini*. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. 2020. № 1. S. 59–64.
3. Habel S. *Sotsialnyi zakhyst i dity v krainakh, shcho rozvyvaiutsia*. *Doslidzhennia ditei ta molodizhnykh posluh*. *Spolucheni Shtaty*. 2012. T. 34, № 3, berezen 2012, s. 537–545.
4. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR> (data zvernennia: 10.10.2024).
5. *Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10 sichnia 2002 r. № 2947-III*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (data zvernennia: 10.10.2024).
6. Sidletska O. *Istoriia sotsialnoho zakhystu ditei u Yevropi*. Lviv: LNU, 2018. 320 s.
7. Simkina O. V. *Osnovni zasady ta istorychni etapy stanovlennia y rozvytku sotsialnoho zabezpechennia (na prykladakh krain Yevropy ta Ukrainy)* [Elektronnyi resurs]. *Rezhym dostupu*: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/3/22.pdf>. Data zvernennia: 16.07.2024.
8. Samrova D., Lampe Zh. *Rozuminnia paterniv materialnoi deprivatsii ditei u p'iaty rehionakh svitu: perspektyva prav dytyny*. *Doslidzhennia ditei ta molodizhnykh posluh*. 2020. T. 108, sichen 2020, 104595.
9. Tykholoz V. V. *Istoriia sotsialnoi roboty: navch.-metod. posibnyk dlia studentiv spets. «Sotsialna robota»*. Cherkasy: ChNU im. Bohdana Khmelnytskoho, 2014. 407 s.
10. Shevchenko A. *Deklaratsiia prav dytyny ta yii vplyv na mizhnarodne zakonodavstvo*. Kharkiv: Pravo, 2021. 200 s.
11. *Deklaratsiia prav dytyny: Pryiniata rezoliutsiieiu Heneralnoi Asamblei OON vid 20 lystopada 1959 roku* [Elektronnyi resurs]. *Ofitsiinyi sait OON*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text. Data zvernennia: 16.07.2024.
12. *Konventsiiia pro prava dytyny: Pryiniata rezoliutsiieiu 44/25 Heneralnoi Asamblei OON vid 20 lystopada 1989 roku* [Elektronnyi resurs]. *Ofitsiinyi sait OON*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. Data zvernennia: 10.09.2024.
13. *Pro vedennia banku danykh pro ditei-syrit, ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, i sim'i potentsiinykh usynovliuvachiv, opikuniv, pikluvalnykiv, pryiomnykh batkiv, batkiv-vykhovateliv*:

Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 28 hrudnia 2015 r. № 1256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-16> (data zvernennia: 10.10.2024).

14. Pro ozdorovlennia, navchannia, sotsialnoho zakhystu ta materialnoho zabezpechennia ditei-syrit i ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 kvitnia 1994 r. № 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-94-p> (data zvernennia: 10.10.2024).

15. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia odnorazovoi dopomohy ditiam-syrotam i ditiam, pozbavlenym batkivskoho pikluvannia, pislia dosiahnennia 18-richnoho viku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 serpnia 2005 r. № 823. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2005-p> (data zvernennia: 10.10.2024).

16. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26 kvitnia 2001 r. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (data zvernennia: 10.10.2024).

17. Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2005 r. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (data zvernennia: 10.10.2024).

18. Pro zatverdzhennia Poriadku provadzhennia orhanamy opiky ta pikluvannia diialnosti, pov'iazanoi iz zakhystom prav dytyny: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 veresnia 2008 r. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-p> (data zvernennia: 10.10.2024).

19. Stan realizatsii derzhavnoi polityky shchodo zakhystu prav dytyny. Pidsumky diialnosti Derzhavnoho departamentu z usynovlennia ta zakhystu prav dytyny za 2020 rik (korotkyi vyklad). Perspektyvy na naiblyzhchyi period (2027 rik) [Elektronnyi resurs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text>. Data zvernennia: 16.07.2024.